

Et commandoraid til Sparepenge

af Bjørn Westerbeek Dahl

Ingen periode i Danmarkshistorien har som Karl-Gustav-Krigene 1657-60 i den grad tiltrukket sig eftertidens interesse: I sagn og historier, i populære fortællinger og i bindtykke afhandlinger har man hørt om den dramatiske tid, da København gennem 21 måneder lå indesluttet af en svensk belejring, og resten af landet var besat af fremmede tropper.

Belejringen af København blev slækket noget efter at de hollandske hjælpetropper var ankommet til byen i slutningen af oktober 1658 og særligt efter svenskerne mislykkede storm på byen i februar året efter. Det betød at man fra dansk side igen kunne træde i offensiven, om end det var begrænset hvad man faktisk kunne udrette fra den belejrede by. Til gengæld kunne man støtte lokale kræfter, der arbejdede mod svenskerne. Kendt er bl.a. Svend "Gønge" Poulsens guerillakrig i Sydsjælland og det ulykkelige forsøg på at generobre Kronborg.

Her skal fremdrages et dristigt overraskelsesangreb fra København mod Frederiksborg i hjertet af Nordsjælland: Det foregik midt i vinterens kulde og mørke den 12.-13. december 1659 i en i øvrigt ret fredelig periode af belejringen.

Vores kilde til togtet er Anders Mathiesen Hjørring, der var præst ved Vartov Stiftelse for gamle og syge, der lå ved det nordøstlige hjørne af Sortedamssøen. Her oplevede Hjørring de første måneder af belejringen, hvor svenskerne brugte skanseanlægget som støttepunkt i angreb på byen, og skansen derfor var i skudlinien. Det lykkedes heldigvis at få lemmerne ind til byen i november måned, og samtidig blev Hjørring forenet med sin kone og børn, der var nået at slippe ind i byen før belejringen. Disse dramatiske begivenheder gjorde stort indtryk på Hjørring, der viede en

stor del af sin senere virksomhed til fremstilling af belejringshistorien og sågar skrev et par skuespil med episoder herfra. Allerede i 1660 udsendte han en bog om belejringens 21 måneder, Lejrs Krands, med værdifulde kronologiske afsnit. Året efter kom Lejrs Politie, hvor han forsøgte at forklare, hvorledes københavnernes moralske og ordentlige levned havde sikret dem sejren.

Hans hovedværk er dog et stort upubliceret manuskript, der findes i Håndskriftsamlingen på Det Kongelige Bibliotek. Her fortæller han om den farlige ekspedition i december 1659, der som mål havde de vidtløftige staldkomplekser ved Christian den 4.s lystslot Sparepenge (1). Det lå i vore dages barokhave vis à vis hovedfløjen på Frederiksborg Slot og var bygget i årene 1599-1601, så kongen havde noget at bo i, mens Frederiksborg Slot var under opførelse. Efter den tid blev det anvendt som "raritetskabinet", mens bygningerne uden om slottet blev brugt til opstaldning af kongens mange heste.

Hjørring skriver: "Den 12. december drog vores ryttere til Frederiksborg, som er 4 mil fra København, hvor man havde fået underretning om, at svenskerne i det grundmurede hus Sparepenge havde opstaldet et parti skønne heste. De danske ryttere havde taget deres sadler på ryggen og sat sig i skærbåde (dvs. mindre både med årer og sejl og sædvanligvis udstyret med kanoner), der førte dem fra København op langs kysten, hvor de blev sat i land under skoven". Det var velsagtens ved Rungsted eller måske Humlebæk, hvorfra afstanden til Sparepenge var kortest.

"Derefter var de" – således fortæller Hjørring videre – "gået op gennem skovene til Frederiksborg og nåede om natten til Spare-

Udsnit af Peder Hansen Resens kort over Hillerød og Frederiksborg 1677 viser placeringen af Sparepenge. Frederiksborg Slot ses nederst. Staldbygningerne ved Sparepenge lå øst for det lille slot og bestod af en vinkelbygning

penge. Man havde en mand med sig, der var kommet derfra og som kendte forholdene.

Da døren til stalden bandt, og man ikke ville støje ved at hugge den i stykker, bankede den stedkendte mand på. Da en svensker kom hen til døren, spurgte han, hvem det var, og da han hørte en kendt stemme, der oven i købet fortalte, at han have været i den svenske lejr ved Brønshøj og nu havde ordrer med til kommandanten, lukkede svenskeren straks op. De danske ryttere trængte sig herpå ind, stødte svenskeren ned, og søgte hen til staldkammeret, hvor de andre svenskere var. Nogle få danske ryttere blev dog ved døren, for at holde vagt

og sikre sig, at ingen undslap.” Svenskerne inde i kammeret er vel blevet dræbt, men det fortæller Hjørring ikke noget om. Derimod fortsætter han sin historie: ”de danske ryttere tog hver to heste med sig og dræbte de øvrige, og derefter red de ad kongevejen forbi de svenske vagter ind mod København uden hindring eller anden modstand. De red om natten og kom ved højlys dag til København. Her ventede andre ryttere på dem uden for Vesterport for i et fingeret udfald mod Ladegårdsmarken (den inderste del af nuværende Frederiksberg) at aflede svenskernes opmærksomhed. I ly af denne skærmydsel slap den danske ekspe-

dition i sikkerhed inden for volden”.Hjørning er vores eneste hjemmelsmand til dette dramatiske togt, der i dristighed kun overgås af et tilsvarende en uges tid senere, som førte et korps af danske ryttere helt til Gisselfeld syd for Køge, 9 mil fra byen. Målet var her grev Stenbocks heste. Mærkeligt nok er Hjørnings oplysninger om denne aktion uden nærmere detaljer, der måske skyldes, at han her ikke har haft de samme muligheder for at skaffe sig oplysninger som for ekspeditionen til Nordsjælland.

Hvem der udførte disse togter langt ind i fjendeland, nævner han ikke, men meget tyder på, at ridefogeden på Hørsholm, Lorens Tuxen, der jo er kendt som deltager i Kronborgsammensværgelsen, var indblandet. Blandt hans afregninger i Rigsarkivet findes et krav om en kompensation på 80 rdlr. for at have udvirket, at den svenske konges personlige hestehold blev ført fra Sparepenge til Frederik den 3. i København (2). Pengene var vel bestikkelse for efterretninger eller belønning af de involverede. Kravet er attesteret af Københavns Kommandant Frederik von Ahlefeldt, der skriver, at ”blandt andre lykkeligt udførte partier og anslag, som forårsagede fjenden en ikke ringe skade, havde Tuxen også givet anledning til det remarkable anslag, hvorved nogle af svenskekongens livheste ved hjælp af en udsendt vejviser og efter nogle indhentede informationer, var blevet ført ned til København midt blandt fjendens skildvagter”.

Der står ikke direkte, at det er aktionen mod Sparepenge, der er tale om, men beskrivelsen af det commandoraid, Tuxen her skal have arrangeret, kunne næppe passe bedre end på anslaget i december 1659, da det jo netop fremgår af Ahlefeldts bevis, at Tuxen ikke selv var med, men blot havde givet anledning til togtet.

Fra krigsudbruddet i august 1658 havde Tuxen efter kongelig ordre opholdt sig i Nordsjælland for at gøre fjenden et så stort afbræk som muligt, og han drev i det følgende årstid en livlig guerillakrig mod svenskerne. Den bestod af alt fra elementære sabotage-

aktioner som fornagling af svenske kanoner og uddeling af propagandaskrifter blandt svenske soldater til vigtig efterretningsvirksomhed. Han skal således have givet den belejrede by oplysninger om svenskernes storm natten mellem den 10. og 11. februar 1659 og kort over svenskernes lejr ude i Brønshøj. Han var også indblandet i sammensværgelsen for at generobre Kronborg i de efterfølgende måneder, og selvom han blev tilbageholdt af svenskerne, lykkedes det ham at slippe fri, uden at de opdagede, hvor dybt han var involveret i sagen. Men det betød, at han måtte flygte ind til København, hvor han opholdt sig fra august 1659 frem til fredsslutningen maj 1660.

Selvom Lorens Tuxen i andre sammenhænge ikke undslog sig for at deltage i aktioner med fare for sit eget liv, har han nok kun trukket i trådene i forbindelse med ekspeditionen til Sparepenge. Som ridefoged på Hørsholm Gods, der var underlagt dronning Sophie Amalie, kan han have kendt forholdene på Frederiksborg ganske nøje.

Man havde også gerne kendt navnene på de direkte involverede forvovne og eventyrlystne personer, der her satte livet på spil for at genere fjenden. Ekspeditionen havde ikke nogen egentlig betydning for krigsførelsen, men det var naturligvis en moralsk triumf for københavnere, at man kunne operere så langt inde i ”fjendeland”. Og den kunne bidrage til at forøge den uro, der var opstået blandt de svenske tropper, der en måneds tid forinden havde oplevet en pludselig trussel efter den danske generobring af Fyn. Togtet mod Sparepenge blev blot en chikane mod svenske interesser – og oven i købet den svenske konges personlige hestehold.

Noter

1. Håndskriftsamlingen, Det Kongelige Bibliotek. Gl. Kgl. Samling 2683-kvart., fol. 246a-247a
2. Gengivet i: Aktstykker vedrørende Forholdene i Nordsjælland 1658-59 under Kjøbenhavns Belejring, i: Danske Magazin, 5. Række, 5. Bind, 1904, nr. 11, s. 263, jf. Christoph Giessing: Nye Samling af danske, norske og islandske Jubel-Lærere 1. 1779, noten s. 342-343